

М. М. ФЕЩЕНКО
Я — РОМАШКА, Я — ПРОСТА РОМАШКА...

Ромашки білі,
Ніжні, милі,
Покрили поле,
Наче сніг...

(Г. Бойко)

«Я — ромашка, я — проста ромашка...» — ці рядки з вірша А. Малишка чи не найкраще і найпереконливіше свідчать про велику популярність цієї відомої на Україні квітки. Наш народ любить цю рослину і оспівав її у своїх творах як символ дівочої вроди, долі й вірності. Ромашка стала лірично-пісенною рослиною. Її знають всі: і дорослі, й діти.

У побуті різні види складноцвітних рослин, кошики яких мають трубчасті квітки з віночком білих язичків, називають ромашками. Серед багатьох видів є і *лікарська ромашка*, її ботанічна назва *ромашка звичайна* (*Matricaria chamomilla* L.), хоч від цього вона ніскільки не втрачає своєї чарівної принадності. Як ліки ромашка відома з давніх часів. Її застосовували Гіппократ, Діоскорід і Пліній. На використання цієї рослини в медицині вказує і латинська родова назва *Matricaria*, яка перекладається на українську мову словосполученням *маточна трава*. Видове визначення являє собою видозмінену форму грецького контамінованого слова *chamaimelch*, яке походить від *chamai* — вниз, на землі (вказівка на низький ріст рослин) і *mellon* — яблуко (квітки мають запах, який нагадує яблучний)¹.

Нормативна українська назва рослини утворена за допомогою суфікса *-ка* від *роман*, першоосною якого є давнє латинське найменування ромашки *Anthemisgoma*. В. А. Меркулова, розглядаючи походження слова *ромашка*, вказує, що поява цієї назви пов'язана насамперед із проникненням на Русь численної середньовікової медичної літератури типу травників і лікувальників. Вона зазначає: «У середньовіковій латині рослини, які зараз мають назву *ромашки*, іменувалися *anthesis goma*, *chamaemelum gomanum*. Швидко засвоєння цього терміна було пов'язане з великою популярністю лікарської ромашки як медичного засобу»². У староруських травниках та лікувальниках рослину називають *романом*, *романовою травою*, *романовим цвітом* та ін. Ці найменування є свідченням того, що в українську мову латинська назва могла проникнути і без мови-посередника. Першоджерелом назв цієї рослини у мові інших слов'янських народів також було латинське *goma*. Пор.: рос. діал. *ромен*, *рамен*, білор. *рамон*, серб.-хорв. *роман*, *романика*, *раман*, *рамина*, польськ. діал. *gomen*, *gomien*, чеськ. *gomenek*, *gmenek*, *ogman*.

Утворена на латинській етимологічній основі група українських діалектних назв складається з великої кількості фонетичних і словотворчих варіантів, які мають різне суфіксальне оформлення: *роман*, *романець*, *романиця*, *романичка*, *романюк*, *ромен*, *роменок*, *ромінчик*, *ромінь*, *ромнянок*, *ромун*, *ромунчик*, *ром'янок*³. Деякі з цих морфологічних варіантів вузьковживані, вони не входять у систему словникового складу літературної мови. Тотожні за походженням і значенням, ці слова не однакові за частотою вживання і територіальним поширенням. Значна кількість цих розмовно-діалектних утворень має у говорах чітку географічну диференціацію. На західноукраїнській говірковій території, зокрема в закарпатських діалектах, рослина виступає під назвами *романець*, *романиця*, *романок*, на Волині й Поділлі поширені найменування *роман*, *ромун*, *романова трава*, на Поліссі ромашку називають *ромнянок*, *ром'янок*. З живої мови ці слова потрапляють у твори української художньої літератури: «Це сіно, сухеньке сіно, з зів'ялим *романцем*» (Гуцало). У творах С. Васильченка натрапляємо на маловідому назву ромашки. Пор.: «Діти, як галич, збили ярмарок коло ями, що *ромашами* та кропивою позаростала».

Іншу, не менш поширену, етимологічну групу становлять назви *рум'ян*, *рум'янець*,

¹ Див. А.Ф. Гаммерман и др. Растения-целители, М., 1963, стор. 228.

² В. А. Меркулова, Очерки по русской народной номенклатуре растений, 1967, стор. 103.

³ Див.: S. Makowiecki, Słownik botaniczny łacińsko-maloruski, Kraków, 1936, стор. 225.

*рум'яник, рум'янка, рум'янок, руман, руманець, руманиця, руменець, руменка*⁴. У цій назві, можливо, не без впливу народної етимології, відбилася здатність рослини виділяти червонувату рідину, яку в давні часи використовували як барвники, для виготовлення рум'ян тощо. Ще й тепер серед народу «практикується застосування ромашки з косметичною метою»⁵. Нерідко зазначені варіанти можуть вживатися паралельно. Так, наприклад, у говорах правобережних районів Черкащини рослина представлена назвами *румнянок, рум'янок*. Форму *румнянок* засвідчив також О. С. Мельничук у говірках Одещини (див.: «Лексикографічний бюлетень», вип. II, 1952, стор. 92). Ботанічні аналогії цієї назви широко відомі і на території південно-західних українських говорів: *рум'як, рум'янець, рум'янок* (див.: Є. Желехівський, Малорусько-німецький словник, 1886, стор. 843). Ці назви набули широкого вжитку в художній та народно-поетичній творчості: «Квітнули величезні степові *рум'янки*» (Тулуб); «Віз викочується на невелике, заросле моріжком і *рум'янком* подвір'я» (Стельмах); «Ой Іванцю, подолянцю, нарви ми *рум'янцю*» («Етнографічний збірник»). Деякі з цих форм засвідчені новішими лексикографічними працями. Так, форму *рум'янок* наводить шеститомний Українсько-російський словник 1953—1963 рр. і тритомний Російсько-український словник 1968 р. Подібні назви простежуються у ряді слов'янських мов, пор. рос. діал. *румяна, румяница*, білор. *румяніца*, серб.-хорв. *румєница*, польськ. *rumian, rumianek*, чеськ. *ruměnise*, словацьк. *rumenica*. Як видно з наведених паралелей, ці назви є давнішими для слов'ян утвореннями. До іншомовних запозичень треба віднести, мабуть, назву *маруна*, вперше засвідчену І. Верхратським⁶. Щодо фонетичної структури слово *маруна* повністю збігається з польським найменуванням *rumiankowa maruna, maruna rumianek*. На польське запозичення цієї назви вказує і територія поширення її в українських говорах: «А *маруна* походила та пополовіла» (Головацький). Трапляється ця назва у творах українських письменників як дожовтневого, так і радянського періоду, пор.: «На шовкових трав киреї розцвітають орхідеї, крокіс, мальви, *марунки* і ніжненькі повійки» (Кравченко); «І всю валізу ту України зіллям ніжним набив — васильками, *маруною* та пижмом» (Рильський). Проте зауважимо, що *маруна* — це літературне найменування зовсім іншої рослини *Purethrum Scop.* (рос. назва *поповник*), тому не завжди вдається визначити, яку саме автор мав на увазі.

До згаданого синонімічного ряду входить ще й така назва, як *невістка*, що особливо поширена на території західноукраїнських говірок⁷. У закарпатських говорах вона існує поряд із похідними формами, пор.: «Витягнутий вгору листочками молочай, що розквітає на крутогорах пізно, і вівсяниця, і *невістуйки*, і головатень» (Чендей). Названий ряд лексичних синонімів поповнює і слово *наречена*. З приводу цієї назви письменниця І. Вільде зазначає: «Що тут говорити про красу й багатство народної мови, коли лише слово «ромашка» має сімнадцять синонімів, а між ними й таку поетичну назву, як «наречена».

Етимологія цього слова не зовсім прозора. Найбільш імовірно, що ботанічна характеристика підкаже розуміння семантичної основи, на якій виникла назва рослини. Тому доречно буде навести тут уривок із роману Г. Тютюнника «Вир»: «Але одного разу на повному розгоні він зупинив косу і, кинувши її на землю, присів навпочіпки, і обережно, лагідно розгорнув пальцями густий кущик трави: у зеленому затишному храмі, вся переплетена золотими нитями сонця, на високому гінкому стебельці росла лугова цариця — ромашка. Це, мабуть, була найпрекрасніша в світі квіточка: рівна, висока, з сумно нахиленою набік яскраво-жовтою, в білих ніжних, прозорих пелюсточках голівкою, ще й зверху прикроплена дрібною, як вістря сталльної голки, росичкою. Тимко знав, що по-народному цю квіточку називають *невісточкою*, і те, що вона така прекрасна, і те, що її так

⁴ Див.: В. Комендар. Лікарські рослини Карпат, 1971, стор. 166.

⁵ М. А. Носаль, Лікарські рослини..., 1965, стор. 79

⁶ Див.: І. Верхратський, Початки до уложення номенклатури і термінології природописної, народної, I, 1869, стор. 12.

⁷ Див.: І. Верхратський, Знадоби до словаря южноруського., т. I, Львів, 1877, стор. 41; В. Шухевич, Гуцульщина, ч. I, Львів, 1899, стор. 21.

звати, зачарувало його... і йому хотілося доторкнутися до неї хоч пальцем. Але він утримався, щоб не збити з неї росички, не зняти дорогої краси, дарованої природою».

У художній літературі *ромашка* часто виступає як об'єкт порівняння, як засіб створення поетичного образу. Напр.: «Олена стояла перед ним, зніжковіла й тендітна, як травинка. У білій сукенці, тонесенька в талії, під хвилями буйного волосся, скидалася на велику *ромашку*» (І. Вільде).

У прямому й переносному значеннях вживається і відповідний прикметник *ромашковий*. Пор.: «Надщерблений місяць розтрушував над снігами прозорий *ромашковий* пилок» (Стельмах); «Юнь моя *ромашкова*, Юність яворова!» (Малишко). Звичайна ботанічна назва популярної рослини *ромашки* набула в українській мові значення поетичного символу.